

**POSEBNOSTI OPISA STARE OMEĐENE GRAĐE PREMA
PROPISIMA OBJEDINJENOG IZDANJA ISBD-A**

**THE SPECIFICS OF OLDER MONOGRAPHIC RESOURCES
DESCRIPTION ACCORDING TO THE STIPULATIONS IN THE
ISBD CONSOLIDATED EDITION**

Irena Galić Bešker

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu
igalicbesker@nsk.hr

UDK / UDC 025.3:094

Pregledni rad / Review

Primljeno / Received: 16. 10. 2015.

Sažetak

Bibliografski opis ručno tiskanih knjiga sagledan je u komplementarnom odnosu općeg i pojedinačnog. Opći dio opisa zajednički je svim izdanjima jednog djela. S druge strane, pojedinačni dijelovi opisa svojstveni su pojedinačnim primjercima nekog djela. Posebni se bibliografski zapisi mogu izrađivati i za novi otisak, otisak i tiskarsku varijantu. Izdvojena su i analizirana pravila za opis starih omeđenih jedinica građe u skupinama 1, 4, 5 i 7. Pritom su najviše analizirane skupine 1 i 4 jer se u njima izdvaja najveći broj propisa ISBD-a za opis stare omeđene građe. Neka su pravila u pojedinim skupinama ISBD-a sagledana u odnosu na pravila prethodnih skupina. Posebna je pozornost posvećena redosljedu izvora podataka koji se preuzimaju u opis. U radu se također ističu pojedinosti koje su značajne za opis starih omeđenih jedinica građe (transkripcija, kratice, dvostruka interpunkcija) koje su samo djelomično uključene u ISBD ili uopće nisu dio ISBD-a.

Ključne riječi: bibliografski opis, interpunkcija, ISBD, kratice, nepotpuni primjerak, potpuni primjerak, ručno tiskane knjige, skupine bibliografskog opisa, stare omeđene jedinice građe, transkripcija, velika slova

Summary

The paper presents an overview of the bibliographic description of hand press books as seen and analyzed through a complementary relationship between the general and the specific. The general part of the description is common for all editions of an individual work. On the other hand, the specific part of the description is correlated to the particular copies of one work. Also, separate bibliographic descriptions could be created for different issues, impressions, and states of older monographic resources. The areas 1, 4, 5, and 7 of the bibliographic description are singled out and certain peculiarities of the stipulations regarding old monographic resources are analyzed. The most extensively analyzed areas are 1 and 4 since they contain the largest number of ISBD stipulations for the description of older monographic resources. In the analyses certain ISBD stipulations from one area were compared to the stipulations from other areas of bibliographic description. Special attention was given to the order of bibliographic data taken from the sources. In some cases the whole resource could be used as the prescribed source of information for all areas of bibliographic description. The peculiarities of older monographic resources such as transcription, abbreviations and double punctuation are also analyzed. They are only partially included, or in some cases not at all, in the consolidated edition of ISBD.

Keywords: abbreviations, areas, bibliographic description, capitals, complete copy, hand press book, ISBD, imperfect copy, old monographic resources, punctuation, transcription

Uvod

Kataložni opis starih knjiga smatra se kompromisom između potpunog bibliografskog opisa i jednostavnog skraćenog opisa,¹ stoga se odluka o primjeni ISBD-a prepušta svakoj pojedinoj knjižnici, odnosno svakoj pojedinoj kataložnoj agenciji. Na temelju međunarodnog bibliografskog standarda izrađuju se zapisi s različitim razinama potpunosti. U bibliografskom opisu razlikuju se obvezni i neobvezni elementi, što u konačnici utječe na njihov odabir i na njihovo uključivanje u bibliografski opis. Osim toga, neki se elementi bibliografskog opisa mogu i ponavljati, što je također predviđeno ISBD-om.

¹ Byrum, John D.; Richard Christophers. Predgovor. // ISBD(A) : međunarodni standardni bibliografski opis starih omeđenih publikacija (antikvarnih) / preporučila Projektna grupa za Međunarodni standardni bibliografski opis starih omeđenih publikacija (antikvarnih) ; odobrili stalni odbori Sekcije za katalogizaciju i Sekcije za rijetke knjige i rukopise Međunarodne federacije bibliotekarskih društava i ustanova ; [s engleskog prevela, hrvatske primjere odabrala i izradila Tinka Katić]. 1. hrvatsko izd. (prema 2. prerađenom izd. izvornika). Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo : Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1995. Str. X.

Od samih početaka izrade međunarodnog bibliografskog standarda trebalo je proći dosta vremena da posebnosti starih omeđenih jedinica građe budu prepoznate kao posebnosti koje zavrjeđuju poseban bibliografski standard. Ako je suditi prema kronološkim kriterijima objavljivanja standarda iz obitelji ISBD, posebne su vrste građe, kao što su kartografska građa ili neknjižna građa, vrlo brzo prepoznate po svojim bibliografskim osobitostima pa su, sukladno tomu, bibliografski standardi za takve vrste građe objavljeni prije bibliografskog standarda za stare omeđene jedinice građe.² Uslijedilo je preliminarno objedinjeno izdanje jedinstvenog bibliografskog standarda za sve vrste knjižnične građe, objavljeno 2007. Četiri godine kasnije objavljeno je objedinjeno izdanje ISBD-a, čiji se propisi rabe za opis svekolike knjižnične građe, pa tako i za opis starih omeđenih jedinica građe.

Od pojave prvog izdanja ISBD(A)-a pa do danas vrlo se jasno mogu uočiti dva načela oblikovanja opisa ručno tiskanih knjiga. Vrlo detaljan opis starih knjiga vjerno slijedi opisivani predložak u pogledu prenošenja velikih slova, interpunkcije, pa i navođenja završetaka. S druge strane, opis može biti takav da se velika slova u njemu navode ujednačeno, ali se izvorna interpunkcija i završetci redova u opisu ne navode. U prvom slučaju opis može biti koristan za pregled i otkrivanje izdanja nekog djela koja se razlikuju u bilo kojem pogledu, no to ne moraju biti nužno i sva postojeća izdanja. Opis koji teži ujednačenom navođenju velikih slova, bez obaziranja na izvornu interpunkciju i završetke redova neće dati pregled izdanja, ali zato može biti koristan i uporabljiv i drugim kataložnim agencijama.³

1. Odnos općeg i pojedinačnog u bibliografskom opisu starih omeđenih jedinica građe

Potpuni bibliografski opis starih omeđenih jedinica građe izrađen je kao kombinacija općeg i pojedinačnog. Uz opći dio, koji je zajednički svim izdanjima jednog djela, u opis se mogu unositi i osobine pojedinačnih primjeraka

² Prvi je put ISBD(A) objavljen 1980. Uslijedilo je drugo prerađeno izdanje iz 1991. te nacrt prerađenog izdanja iz 2006. koji u konačnici nije objavljen zbog početka rada na objedinjenom izdanju ISBD-a.

³ Jonsson, Gunilla. Introduction to 2006 revision [citirano: 2015-09-29]. // ISBD(A) : international standard bibliographic description for older monographic publications (antiquarian) : draft / recommended by the ISBD Review Group of the IFLA Cataloguing Section. 2006 rev. Str. V. Dostupno na: [www.ibmi.it/manuali/ISBD\(A\)_February2006.pdf](http://www.ibmi.it/manuali/ISBD(A)_February2006.pdf)

jednog djela. Bibliografski standard donosi općenita pravila za bibliografski opis. Ona mogu biti primjenjiva u svakodnevnoj izradi bibliografskih opisa u bilo kojoj ustanovi, ali mogu poslužiti i kao polazište za izradu zasebnih kataložnih pravila. Izrazita se prednost u bibliografskom standardu daje izvorima podataka koji su dio stare omeđene jedinice građe u odnosu na podatke koji pripadaju pojedinačnim primjercima (npr. uvez). Podaci za opis mogu se preuzimati i iz vanjskih izvora, koji nisu dio knjige koja se opisuje, i takvi se postupci pojašnjavaju u skupini 7. Kataložna pravila trebala bi biti specifična u odnosu na propise ISBD-a te u pojedinim kataložnim sredinama omogućiti što bolji rad na kataložnom i bibliografskom opisu.

Općenito ISBD-ovo pravilo (A.2.1) o tomu da se zasebni opisi mogu izrađivati za nove otiske, otiske i tiskarske varijante samo je smjernica za izradu bibliografskog opisa, ali ne nudi rješenje za pojedinačne slučajeve. Jedino ograničenje koje propisuje ISBD odnosi se na činjenicu da opis potpunog primjerka prema ISBD-u ne može biti primjenjiv na sve primjerke istog izdanja, novog otiska ili tiskarske varijante. Odnos potpunog i nepotpunog primjerka⁴ stare omeđene građe podrazumijeva se u međunarodnom bibliografskom standardu jer se polazi od pretpostavke da se opisivani primjerci smatraju potpunim primjercima.⁵ Izrijeком se navodi da ISBD ne donosi odredbe za slučajeve kad ne postoji potpuni primjerak ili kad se nepotpuni primjerak katalogizira bez pomoći bibliografskog zapisa za potpuni primjerak (A.10). Pravila o tomu kako treba opisivati pojedinačne primjerke ručno tiskanih knjiga trebala bi biti dijelom posebnih pravila i pravilnika za katalogizaciju. Za osobine pojedinačnog primjerka najvažnije su skupine 5 i 7 bibliografskog opisa. Podaci o materijalnom opisu u skupini 5 preuzimaju se izravno s jedinice građe i mogu biti dobar pokazatelj u kakvu je odnosu pojedinačni nepotpuni primjerak prema potpunom primjerku. Sve druge osobitosti pojedinačnog primjerka bilježe se u skupini 7. Da bi se sva izdanja nekog djela mogla bolje opisati, u skupini 8 navodi se identifikator jedinstvenosti za stare omeđene jedinice građe. Međunarodni dogovor o načinu identifikacije i o sustavu po kojem će se identificirati stare omeđene jedinice građe tek treba uslijediti.⁶

⁴ U ranijim izdanjima bibliografskog standarda spominje se idealni primjerak, no u nacrtu prerađenog izdanja ISBD(A)-a iz 2006. taj je termin uklonjen zbog brojnih nesporazuma do kojih je dovodilo njegovo tumačenje. *Usp.* Jonsson, Gunilla. Nav. dj. Str. V.

⁵ Jonsson, Gunilla. Nav. dj. Str. V.

⁶ *Usp.* ISBD : međunarodni standardni bibliografski opis / preporučila Skupina za pregled ISBD-a ; odobrio Stalni odbor IFLA-ine Sekcije za katalogizaciju; [s engleskog prevela i predgovor napisala Ana Barbarić]. Objedinjeno izd. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2014. Str. 284.

2. Redoslijed izvora podataka za bibliografski opis stare omeđene građe

Međunarodnim bibliografskim standardom uz ostalo su propisani i izvori podataka koji se rabe u bibliografskom opisu i koji se biraju utvrđenim redoslijedom.⁷ Stupnjevanje izvora podataka od općeg prema pojedinačnom primjećuje se u uvodnom poglavlju ISBD-a. Najprije je na najvišoj razini propisano da je cijela jedinica građe osnova za opis (A.4.1). Potom se na sekundarnoj razini izvori podataka s prednošću odabiru prema utvrđenim kriterijima (A.4.2). Na kraju se na tercijarnoj razini određuju propisani izvori podataka za svaku skupinu (A.4.3). Iako su spomenute tri razine označene decimalnim sustavom, u bibliografskoj i katalognoj praksi među njima treba uspostaviti hijerarhijske odnose. Oni bi omogućili da se pravila ISBD-a sagledavaju plošno te da se bibliografski opis izradi na temelju cijele jedinice građe – u ovom slučaju knjige – a ne samo na temelju njezine naslovne stranice. Pri odabiru izvora podataka s prednošću za staru omeđenu građu utvrđen je redoslijed biranja u propisu A.4.2.1.1. Izričito je naglašeno da se zamjenom za naslovnu stranicu mogu označiti samo jedna stranica, dio stranice ili dio jedinice građe. Propisi u točki A.4.3 odnose se na propisane izvore podataka. Tako je predviđena mogućnost da elementi podataka za skupinu 1 budu pronađeni u različitim izvorima. U tom se slučaju izvor bira prema utvrđenom redoslijedu prednosti, ali se ne spominje mogućnost kombinacije izvora podataka. Takva je mogućnost prema propisu A.4.3 dopuštena za skupine 2, 3, 4 i 6. Navedeno pravilo ISBD-a, međutim, ne propisuje dovoljno jasno koji se izvori podataka mogu kombinirati u skupinama 2, 3, 4 i 6. Iz tako nedovoljno jasnog propisa moguće je zaključiti da se u preuzimanju podataka za skupine 2, 3, 4 i 6 mogu kombinirati: a) propisani izvori podataka na jedinici građe, čiji je redoslijed pojavljivanja točno utvrđen i b) propisani izvori podataka na jedinici građe i izvori podataka izvan jedinice građe. Kad se primjenjuje propis ISBD-a o kombinaciji izvora podataka, tada se elementi u skupinama 2, 3, 4 i 6 više ne trebaju sagledavati isključivo kao elementi preuzeti s naslovne stranice i elementi koji nisu preuzeti s naslovne stranice. Za staru omeđenu građu posebnim je propisom u točki A.4.3 utvrđeno kako treba postupati s podacima koji se u skupine 1, 2, 4 i 6 opisa preuzimaju izvan izvora koji su propisani za svaku od tih skupina. Izvor s kojeg su podaci preuzeti navodi se u skupini 7.

⁷ *Usp.* ISBD manual : a guide to the interpretation and use of the International standard bibliographic description. Paris : UNESCO, 1990. Str. 18.

Kad jedinica građe nema naslovnu stranicu, odabire se zamjena za naslovnu stranicu. Tada se ta zamjena identificira u skupini 7, kao što se u skupini 7 identificiraju i podaci preuzeti sa zamjene za naslovnu stranicu u skupinama 1, 2, 4 i 6.

Bilo bi dobro jedinstvenim pravilom povezati propise o cijeloj jedinici građe kao osnovi za opis (A.4.1), propise o izvorima podataka s prednošću (A.4.2) i propise o propisanim izvorima podataka za svaku skupinu (A.4.3) i tako dati praktične upute za izradu bibliografskog i kataložnog opisa.⁸ Dok se prema ISBD-u razlikuju izvori podataka s prednošću i propisani izvori podataka, uporaba interpunkcijskih simbola u cijelom opisu neće biti jednoznačna. Istim se interpunkcijskim simbolom tako u bibliografskom opisu označuju dvije razine prenošenja podataka u opis: a) navođenje svih podataka koji nisu preuzeti s propisanog izvora podataka za pojedinu skupinu i b) navođenje svih podataka koji su preuzeti izvan jedinice građe koja se opisuje.⁹

Za pojedine skupine opisa ISBD propisuje izvore podataka, kako je navedeno u Tablici 1. Kad jedinica građe nema naslovnu stranicu, odabire se zamjena za naslovnu stranicu, koja se identificira u skupini 7. U istoj se skupini identificiraju i podaci preuzeti sa zamjene za naslovnu stranicu koji se navode u skupinama 1, 2, 4 i 6. Zamjena za naslovnu stranicu bira se ovim redoslijedom: kolofon, prednji naslov, preliminarne stranice, naslov nad tekstom, naslov na cedulji, tekući naslov, incipit, eksplicit, početne riječi teksta i početne riječi jedinice. S popisa redoslijeda zamjene za naslovnu stranicu izostavljene su završne riječi teksta i završne riječi izvora, koje mogu biti značajan podatak u bibliografskom opisu.¹⁰ One prethode kolofonu i mogu biti značajne za cje-

⁸ Pozornom analizom pojedinih pravila ISBD-a može se uočiti njihova unutarnja povezanost, no za početke izrade bibliografskog i kataložnog opisa dragocijenije su praktične upute koje odražavaju dobro poznavanje bibliografskog standarda, ali i praktično iskustvo u katalogizaciji. Ta je dva gledišta vrlo spretno i dosljedno povezivala Eva Verona. Spomenimo samo njezinu publikaciju *Abecedni katalog u teoriji i praksi* i, naravno, *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Usp.* Verona, Eva. *Abecedni katalog u teoriji i praksi*. 2. prerađeno izd. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1971.; Verona, Eva. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga*. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1983-1986. Dio 1: Odrednice i redalice. 2. izmijenjeno izd. 1986. Dio 2: Kataložni opis. 1983.

⁹ To će osobito biti vidljivo pri preuzimanju podataka u skupinu 4, o čemu ćemo pisati u jednom od sljedećih poglavlja.

¹⁰ Tada bi početne riječi teksta i početne riječi izvora imale svoje suprotne pojmovne parnjake. Nije jasno zašto su iz ISBD-a izostavljene završne riječi teksta i završne riječi izvora kad su već spomenute početne riječi teksta i početne riječi izvora. U ISBD(A)-u pojavljuju se sva četiri izvora podataka u redoslijedu biranja zamjene za naslovnu stranicu.

lovitost, odnosno nepotpunost opisivanog primjerka ručno tiskane knjige. U svakoj bi pojedinoj skupini tada iz načina uporabe uglate zgrade bilo vidljivo je li podatak preuzet iz izvora propisanog za tu skupinu ili je preuzet izvan propisanog izvora podataka. Od svih osam skupina opisa jedino je za skupinu 5 prema ISBD-u sama jedinica građe propisani izvor podataka, pri čemu nije uvjetovan redoslijed izvora podataka na samoj jedinici građe. Podaci se u skupinama 1, 2, 4 i 6 preuzimaju s propisanih izvora podataka, a mogu se preuzimati i izvan propisanih izvora podataka. Tada se u skupini 7 treba navesti odakle su podaci preuzeti u bibliografski opis (A.4.3).

Dodatno zbunjuje i redoslijed izvora podataka za stare omeđene jedinice građe u skupini 4. Izvori su za spomenutu skupinu navedeni ovim redoslijedom: naslovna stranica, zamjena za naslovnu stranicu, kolofon. Potpuno je nepotrebno navesti kolofon na trećemu mjestu ako se zna da je on prvi po redoslijedu biranja zamjene za naslovnu stranicu, koji je naveden u točki A.4.2.11. Umjesto toga bilo bi preglednije jasnije naznačiti da je u skupini 4 naslovna stranica primarni izvor podataka, kolofon je sekundarni izvor podataka, dok je redoslijed biranja zamjene za naslovnu stranicu tercijarni izvor podataka.¹¹

Za skupinu 6 propisani su izvori podataka redom od cjeline prema dijelu: naslovna stranica nakladničke cjeline, analitička naslovna stranica, zamjena za naslovnu stranicu i kolofon. Omot i hrbat također se smatraju propisanim izvorima podataka iako se češće povezuju s osobinama pojedinačnog primjerka nego s apstraktnom jedinicom bibliografskog opisa. Za podatke u skupinama 7 i 8 može se rabiti bilo koji izvor podataka, koji nije sama jedinica građe.

Propisi ISBD-a koji se u opisu starih omeđenih jedinica građe odnose na skupine 1 i 2 u većoj su mjeri obvezujući nego, primjerice, propisi koji se odnose na skupine 4 i 5. Za stare omeđene jedinice građe propisi 4.3.4, 4.3.6, 4.4.1, 4.5.1, 4.5.2, 5.1.4.1.5 i 5.3.2.4 sročeni su tako da se uzima u obzir korisnički aspekt kataloga. Pojedini se podaci u opisu navode kad se smatraju važnima za korisnike kataloga.

¹¹ Tako je to učinjeno u nacrtu prerađenog izdanja ISBD(A)-a iz 2006. *Usp.* ISBD(A) : draft. 2006 rev. Nav. dj. Str. 49.

Tablica 1. Propisani izvori podataka po skupinama bibliografskog opisa

Skupine ISBD-a	Propisani izvori podataka
Skupina 1	Naslovna stranica ili zamjena za nju
Skupina 2	Naslovna stranica, zamjena za naslovnu stranicu, kolofon
Skupina 4	Naslovna stranica, zamjena za naslovnu stranicu, kolofon
Skupina 5	Sama jedinica građe
Skupina 6	Naslovna stranica nakladničke cjeline, analitička naslovna stranica, zamjena za naslovnu stranicu, kolofon
Skupina 7	Bilo koji izvor
Skupina 8	Bilo koji izvor

3. Skupine podataka za bibliografski opis

3.1. Skupina 1

Nastojanje da se u navođenju podataka za bibliografski opis ručno tiskanih knjiga sačuva redosljed naslovne stranice ili zamjene za nju dovelo je do razlika u oblikovanju pojedinih pravila ISBD-a u skupini 1. Za ručno tiskanu knjigu propisano je čak 28 pravila koja se razlikuju od pravila za opis omeđene građe. Posebna se pravila za opis starih omeđenih jedinica građe odnose redom na ISBD-ove elemente opisa: a) glavni stvarni naslov, b) usporedni stvarni naslov, c) podnaslov i d) podatak o odgovornosti. Svih 28 pravila za opis starih omeđenih jedinica građe u skupini 1 nastalo je kao svojevrsna protuteža pravilima ISBD-a ponajprije za omeđene jedinice građe.¹² U tim su pravilima vidljive razlike koje su odlika starih omeđenih jedinica građe. Najviše se pravila za stare omeđene jedinice građe navode u točki 1.4.5 i odnose se: a) na preuzimanje podataka o odgovornosti u opis (1.4.5.1 i 1.4.5.2), b) na navođenje usporednih podataka u opisu (1.4.5.10) i c) na navođenje podataka u opisu kad jedinica građe nema nadređeni stvarni naslov (1.4.5.11). Za navođenje bibliografskih podataka u skupini 1 važan je redosljed njihova pojavljivanja, što utječe na raspored podataka u bibliografskom opisu. Pokazat ćemo to na primjeru pravila 1.3.4.3, koje propisuje navođenje nadnaslova u bibliografskom opisu. Nadnaslov se u opisu starih omeđenih jedinica građe

¹² Ovdje izdvajamo samo omeđene jedinice građe, odnosno knjige zato što su one najslabije starim knjigama.

preuzima ispred glavnog stvarnog naslova. U opisu svih drugih vrsta građe nadnaslov se navodi kao podnaslov glavnom stvarnom naslovu. Analogno je propisan postupak za stare omeđene jedinice građe propisan u pravilu 1.1.5.1. Podatak koji se odnosi na stvarni naslov, a u izvoru se javlja ispred stvarnog naslova u opis se prenosi redosljedom pojavljivanja, bez inverzije.

Intelektualna odgovornost u početku standardizacije obrade građe uglavnom se svodila na autorstvo, što je vidljivo i u nazivu skupine 1 u prvom standardnom izdanju ISBD-a.¹³ Vrste podataka o odgovornosti vremenom su proširene i na druge djelatnosti koje su značajne za nastanak knjige, odnosno jedinice građe koja se opisuje.¹⁴ One se ne odnose toliko na intelektualni aspekt jedinice građe, koliko na fizički izgled knjige (ilustracije, gravure). Za staru omeđenu građu značajne su spomenute vrste odgovornosti i u bibliografskom se opisu za njih mogu izraditi pristupnice. Podatak o odgovornosti najčešće se u opis preuzima s jedinice građe. Dodatnim je pravilom za skupinu 1 propisano da se podatak o odgovornosti ne smije proizvoljno navoditi kad takav podatak ne postoji na jedinici građe (1.4.1). S druge strane, podatak o odgovornosti može se preuzeti i izvan jedinice građe i tada se navodi u skupini 7 (1.4.5.2). U bibliografski opis starih omeđenih jedinica građe preuzimaju se svi podaci o odgovornosti, za razliku od bibliografskog opisa drugih vrsta građe, gdje kataložna agencija određuje koliko se podataka o odgovornosti preuzima u opis (1.4.5.3). Analogno je i u pravilu 4.2.3, što ćemo spomenuti u poglavlju o skupini 4.

Odnos između glavnog stvarnog naslova i podatka o odgovornosti u bibliografskom opisu nije samo formalne naravi, nego se uzima u obzir i jezična povezanost tih dvaju elemenata. Podatku o odgovornosti prethodi kosa crta i on se u opisu navodi iza glavnog stvarnog naslova ili podnaslova. Kad podatak o odgovornosti prethodi glavnom stvarnom naslovu zato što je jezično povezan s njim, tada se u opisu navodi ispred naslova (1.1.3.6) i ne ponavlja se iza kose crte (1.4.3.7). Ako se podatak o odgovornosti nalazi ispred glavnog stvarnog naslova, a nije s njim jezično povezan, u opis se preuzima iza glavnog stvarnog naslova ili podnaslova i prethodi mu kosa crta (1.4.5.6).

¹³ Naziv prve skupine bibliografskog opisa bio je Skupina naslova i podataka o autorstvu. *Usp.* hrvatski prijevod prvog standardnog izdanja ISBD(M)-a iz 1974. ISBD(M) : međunarodni standardni bibliografski opis za monografske publikacije / [prevela, primjere odabrala i opisala Branka Hergešić]. 1. standardno izd. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1974.

¹⁴ Vrste podataka o odgovornosti detaljno su navedene u točki 1.4.2 ISBD-a.

Svako dodavanje u bibliografskom se opisu navodi u uglatoj zagradi.¹⁵ U opisu starih omeđenih jedinica građe u uglatoj se zagradi može dodati, primjerice, razriješeni oblik kratice ili inicijal izostavljen s predloška, kako je to potkrijepljeno odgovarajućim primjerima (A.6.1, A.8).¹⁶ Takva dodavanja u skupini 1 uglavnom su u funkciji bolje razumljivosti bibliografskih podataka i ne narušavaju redosljed elemenata koji se prenose u bibliografski opis.¹⁷ S druge strane, nejasan i nerazumljiv odnos između naslovā i podataka o odgovornosti u skupini 1 kod starih omeđenih jedinica građe ne pojašnjava se dodatkom u uglatoj zagradi, nego se pojašnjava u skupini 7 (1.4.5.11.4). Za sve druge vrste građe nejasni se odnosi između naslovā i podataka o odgovornosti mogu pojasniti dodatkom u uglatoj zagradi, koji se navodi u skupini 1. Svako izostavljanje pojedinih dijelova stvarnog naslova ili drugih elemenata opisa u skupini 1 označuje se uporabom trotočke kao interpunkcijskog simbola. Izostavljanje ili skraćivanje dugačkih podataka u skupini 1 jasno je propisano jedino u pravilu koje se odnosi na navođenje dvaju ili više djela s nadređenim stvarnim naslovom (1.1.4.3) i u pravilu koje se odnosi na opis jedinice građe bez stvarnog naslova (1.1.5.4). U drugim pravilima za skupinu 1 također se podrazumijeva izostavljanje ili skraćivanje dugačkih podataka iako ono nije jasno naglašeno, ali je vidljivo u primjerima. Pobožni zazivi, gesla, obznanjenja (uključivši epigrame i posvete) u opisu se ne navode ako nisu jedini stvarni naslov ili nisu dio glavnog stvarnog naslova (1.1.5.1) pa se njihovo izostavljanje iz opisa ne treba označiti trotočkom. Posebna pravila za opis starih omeđenih jedinica građe u skupini 1 ilustrirani su odgovarajućim primjerima. Od ukupno 28 pravila za opis starih omeđenih jedinica građe samo je 19 ilustrirano odgovarajućim primjerima.¹⁸ Iako su primjeri u ISBD-u ilustrativni, a ne i propisujući, mogu znatno pridonijeti boljem razumijevanju pravila ISBD-a i njihovoj primjenjivosti, kako u svakodnevnoj bibliografskoj praksi, tako i u izradi kataložnih pravila i pravilnika.

¹⁵ Kad se misli na interpunkcijski simbol, tada se rabi jednina: „uglata zagrada“.

¹⁶ Iako ovi primjeri nisu navedeni uz pravila za skupinu 1, ovdje se spominju zato što se podaci iz tih primjera navode u skupini 1 bibliografskog opisa.

¹⁷ Boljoj razumljivosti podataka iz skupine 1 i preglednosti cijele te skupine u bibliografskom opisu znatno pridonosi alternativna mogućnost navođenja podataka u skupini propisana pravilima 1.1.4.3, 1.4.5.9. O alternativnom navođenju podataka skupine 1 u skupini 7 pisat ćemo u poglavlju o skupini 7.

¹⁸ Redom su to ova pravila: 1.3.4.3, 1.3.4.6, 1.3.4.7.3, 1.4.5.2, 1.4.5.3, 1.4.5.10.4, 1.4.5.11.1, 1.4.5.11.3 i 1.4.5.11.2.

Tablica 2. Elementi ISBD-a kojima su pridružena posebna pravila za staru omeđenu građu u skupini 1

Pravilo ISBD-a	Naziv pravila ISBD-a
1.1.4.1 (1.1.4.1.1) ¹	Jedinice građe s jednim propisanim izvorom podataka pravilo se odnosi na odabir glavnog stvarnog naslova kad se na izvoru podataka s prednošću javljaju dva ili više stvarnih naslova
1.1.4.2 (1.1.4.2.2)	Jedinice građe s više izvora podataka s prednošću pravilo se odnosi na izbor izvora podataka s prednošću između više izvora podataka s prednošću
1.1.4.3	Jedinice građe s dva ili više djela s nadređenim stvarnim naslovom
1.1.5 (1.1.5.1)	Preuzimanje u opis² pravilo se odnosi na preuzimanje podatka koji se odnosi na stvarni naslov i koji se javlja ispred stvarnog naslova u izvoru podataka s prednošću
1.1.5.2	Jedinice građe bez nadređenog stvarnog naslova
1.1.5.4	Tekst bez stvarnog naslova
1.2.5 (1.2.5.2)	Preuzimanje u opis pravilo se odnosi na preuzimanje usporednih stvarnih naslova u opis
1.2.5.4	Jedinice građe bez nadređenog stvarnog naslova
1.3.4 (1.3.4.3)	Preuzimanje u opis pravilo se odnosi na preuzimanje podatka o nadnaslovu u opis
(1.3.4.4)	pravilo se odnosi na preuzimanje podatka o podnaslovu u opis
1.3.4.5 (1.3.4.5.1)	Jedinice građe bez nadređenog stvarnog naslova pravilo se odnosi na preuzimanje podataka o podnaslovu u opis
1.3.4.6	Zajednički stvarni naslov i podređeni stvarni naslov
1.3.4.7 (1.3.4.7.1)	Usporedni stvarni naslov i usporedni podnaslov pravilo se odnosi na navođenje podataka o podnaslovu u opisu (podnaslov se bilježi prema redosljedu pojavljivanja podataka u izvoru podataka s prednošću iza stvarnog naslova kojemu jezično pripada i ispred podatka o odgovornosti)
(1.3.4.7.3)	pravilo se odnosi na navođenje podatka o podnaslovu u opisu (podnaslov se navodi iza glavnog stvarnog naslova, a ispred usporednog stv. nasl.)
1.4.4 (1.4.4.4)	Jedan ili više podataka o odgovornosti pravilo se odnosi na preuzimanje pojedinosti o dodacima i ostaloj priloženoj građi u opis

Pravilo ISBD-a	Naziv pravila ISBD-a
1.4.5 (1.4.5.1)	Preuzimanje u opis³ pravilo se odnosi na izostavljanje dugačkih podataka iz podatka o odgovornosti
(1.4.5.2)	pravilo se odnosi na preuzimanje podatka o odgovornosti izvan jedinice građe u opis
(1.4.5.3)	pravilo se odnosi na preuzimanje imena više osoba ili naziva više korporativnih tijela u opis
(1.4.5.6)	pravilo se odnosi na preuzimanje podatka o odgovornosti koji u izvoru podataka s prednošću prethodi glavnom stvarnom naslovu
(1.4.5.9)	pravilo se odnosi na redoslijed preuzimanja više podataka o odgovornosti
1.4.5.10 (1.4.5.10.1)	Usporedni naslov i usporedni podatak o odgovornosti pravilo se odnosi na preuzimanje različitih stvarnih naslova i podataka o odgovornosti u opis
(1.4.5.10.3)	pravilo se odnosi na navođenje podatka o odgovornosti iza stvarnog naslova ili podnaslova
(1.4.5.10.4)	pravilo se odnosi na navođenje svih podataka o odgovornosti iza stvarnog naslova i podnaslova
1.4.5.11 (1.4.5.11.1)	Jedinice građe bez nadređenog stvarnog naslova pravilo se odnosi na navođenje podataka o odgovornosti prema redoslijedu
(1.4.5.11.2)	pravilo se odnosi na bilježenje stvarnih naslova, usporednih stvarnih naslova, podnaslova i podataka o odgovornosti za pojedinačna djela za koja nije poznato pripadaju li istom autoru
(1.4.5.11.3)	pravilo se odnosi na navođenje podataka o odgovornosti za pojedinačna djela kad se odnose samo na neke stvarne naslove
(1.4.5.11.4)	pravilo se odnosi na pojašnjenje odnosa između pojedine osobe ili korporativnog tijela i pojedinačnog djela kad taj odnos nije jasan iz opisa
1.4.5.12	Zajednički stvarni naslov i podređeni stvarni naslov

¹ Pravila za pojedine elemente ISBD-a dobivaju broječnu oznaku prema decimalnom načelu (npr. 1.1.5.3.1, 1.1.5.3.2...). Neujednačenost u navođenju pojedinih pravila ISBD-a posljedica je neujednačenosti samog standarda pa se događa, primjerice, da neka pravila imaju svoje nazive, dok ih druga nemaju. To je slučaj i s pravilom 1.1.4.1.1, koje nema svoj naziv, pa ga onda navodimo uz nadređeno pravilo pod brojem 1.1.4.1. Pravilo 1.1.5.1 ima svoj naziv, dok ga pravilo 1.1.5.1 nema, tako da pravilo 1.1.5.1 navodimo uz nadređeno pravilo koje ima naziv. Kad pravila ISBD-a nemaju svoj naziv, navodimo ih u okrugloj zagradi uz kratko pojašnjenje u desnom stupcu tablice. Nazive pravila ISBD-a označili smo debljim slovima.

² Odnosi se na element „glavni stvarni naslov“.

³ Pravila za element 1.4.5 odnose se na podatak o odgovornosti.

3.2. *Skupina 4*

Za opis starih omeđenih jedinica građe u skupini 4 propisana su 23 zasebna pravila koja se odnose na navođenje i kombinaciju elemenata. Najviše se posebnih pravila u skupini 4 odnosi na navođenje elementa Nakladnik, proizvođač i/ili raspačavatelj (4.2) i elementa Godina izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja (4.3). Ustrajno nastojanje da se u bibliografski opis starih omeđenih jedinica građe vjerno prenosi redosljed naslovne stranice ili zamjene za nju vidljivo je uz ostalo i u kratkotrajnom pokušaju da se kolofon vjerno prenese bez obzira na redosljed elemenata ISBD-a i na interpunkcijske obrasce.¹⁹ Takav bi pristup doveo do izvrtnja redosljeda elemenata propisanih bibliografskim standardom pa bi, primjerice, godina izdanja prethodila podatku o tiskaru.

Za ručno tiskane knjige osim autora djela značajni su i nakladnik, tiskar, pa čak i knjižar i raspačavatelj. Podatak o nakladniku, proizvođaču, raspačavatelju, tiskaru i izrađivaču za ručno tiskanu knjigu smatra se podatkom o odgovornosti. Suvremene funkcije nakladnika, knjižara, tiskara i raspačavatelja često nije moguće razlučiti u starim omeđenim jedinicama građe, stoga se za staru omeđenu građu element Mjesto izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja u skupini 4 rabi za sjedište i nakladnika, knjižara, tiskara i raspačavatelja, a ne samo za sjedište nakladnika. Analogno tomu, element Nakladnik, proizvođač i/ili raspačavatelj rabi se za naziv nakladnika, knjižara, tiskara i raspačavatelja, a ne samo za naziv nakladnika. Kad je, unatoč svemu, moguće razlučiti funkciju nakladnika i tiskara, onda se za navođenje tih dvaju elemenata u skupini 4 navodi poseban propis.

Budući da se element Mjesto izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja (4.1) vezuje uz naziv nakladnika, proizvođača ili raspačavatelja (4.2), utvrđivanje ovih dvaju elemenata opisa može se kretati obrnutim redosljedom, u smjeru od elementa 4.2 prema elementu 4.1. Zahvaljujući takvom načinu definiranja, može se utvrditi mjesto izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja čak

¹⁹ Prvi je put to predloženo u nacrtu prerađenog izdanja ISBD(A)-a iz 2006. Prijedlog nije ostao bez odjeka jer je prenesen i u preliminarno objedinjeno izdanje ISBD-a iz 2007. *Usp.* ISBD : international standard bibliographic description / recommended by the ISBD Review Group ; approved by the Standing Committee of the IFLA Cataloguing Section. Preliminary consolidated ed. München : Saur, 2007. Dostupno i na: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbd/isbd-cons_2007-en.pdf. U konačnici prijedlog ipak nije zaživio i izostavljen je iz objedinjenog izdanja ISBD-a iz 2011.

i ako nije navedeno na jedinici građe. Skupina 4 počinje podatkom o mjestu izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja, čak i ako se taj podatak navodi kao nemogućnost utvrđivanja mjesta izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja pa se označava konvencionalnom kraticom *S.l.* u uglatoj zagradi.

U skupini 4 za stare omeđene jedinice građe navode se sva mjesta izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja onim redoslijedom kojim se javljaju u propisanom izvoru podataka (4.1.3). Za sve ostale vrste građe isto pravilo propisuje da se u skupini 4 navodi samo jedno mjesto izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja, prema sljedećim kriterijima: a) grafička istaknutost, b) prvenstvo pojavljivanja na jedinici građe i c) prema kriteriju važnosti za korisnika. Slično je i s navođenjem podataka o nakladniku, proizvođaču i/ili raspačavatelju u skupini 4. U opisu starih omeđenih jedinica građe navode se sva imena (nazivi) nakladnika, proizvođača i/ili raspačavatelja, dok se u opisu svih drugih vrsta građe navodi samo jedno ime (jedan naziv) (4.2.3). U odgovarajućim pravilima (4.1.8, 4.1.9, 4.1.10) propisano je kada se mjesto izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja treba navoditi u uglatoj zagradi. Za staru omeđenu građu u točki 4.1.8 navedeno je pet posebnih pravila koja se odnose i na pravopisne oblike mjesta i na navođenje elementa 4.1 u opisu kad se on preuzima: a) kao dio imena nakladnika, proizvođača i/ili raspačavatelja, b) iz adrese ili znaka nakladnika, tiskara itd. i c) iz imena nakladnika, proizvođača i/ili raspačavatelja ili je poznato izvan propisanih izvora podataka za skupinu 4, uključujući i izvore podataka izvan jedinice građe. Pojašnjenje se u skupini 7 navodi jedino u trećem slučaju, opisanim pod c). Analogno tomu, za element 4.3 također je propisano navođenje godine izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja u uglatoj zagradi (4.3.4, 4.3.8). Godina izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja navodi se u uglatoj zagradi: a) kad se godina preuzima kao dio podatka o mjestu izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja ili se preuzima kao dio skupina 1 ili 2, b) kad je podatak o godini izdavanja vrlo dugačak pa se formalizira, c) kad je godina izdavanja preuzeta iz kronograma i d) kad se godina izdavanja ne javlja na jedinici građe, a može se odrediti iz same jedinice građe ili iz referentnih djela. Pojašnjenja u skupini 7 navode se samo za slučajeve opisane pod b) i d).

Navođenje alternativnih naziva mjesta u opisu može se također povezati sa starim omeđenim jedinicama građe (4.1.10). Kratica *i.e.* rabi se samo za ispravke (A.8), a alternativni nazivi mjesta ne smatraju se ispravicima, stoga

im ne prethodi spomenuta kratica. To dovodi do jednakog načina navođenja različitih zemljopisnih entiteta u bibliografskom zapisu jer se na isti način navode: a) alternativni naziv mjesta i b) naziv šireg područja kao što je zemlja, država itd. Pravilom ISBD-a nije predviđeno da se u skupini 7 navede pojašnjenje za dodatak alternativnog naziva ili šireg područja koje se uz mjesto izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja navodi u uglatoj zagradi. Za identifikaciju mjesta izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja u uglatoj se zagradi uz naziv mjesta dodaje naziv šireg područja poput zemlje ili države (4.1.9). Prema spomenutom pravilu zemlja ili država mogu se navoditi kao razlikovni element za homonimne nazive mjesta, ali neki drugi zemljopisni ili etnički entitet ne mogu se navoditi kao razlikovni elementi. Za primjer može poslužiti homonimni latinski naziv *Francofurti*, koji se može odnositi na dva različita sjedišta izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja: a) Frankfurt na Majni i b) Frankfurt na Odri. Iz same jedinice građe ili iz vanjskih izvora nije teško utvrditi koji je njemački grad sjedište nakladnika, proizvođača ili raspačavatelja, no ostaje nejasno kako će se to u bibliografskom opisu navoditi. Uz naziv mjesta svakako bi trebalo u uglatoj zagradi dodati, primjerice: *Francofurti* [ad Moenum], pri čemu bi u skupini 7 trebalo navesti pojašnjenje samo ako podatak u uglatoj zagradi nije preuzet iz same jedinice građe, nego je preuzet izvan nje. Slično je s latiniziranim nazivom dvaju značajnih tiskarskih središta koji se na ručno tiskanim knjigama navodio kao *Lugduni*. Dodatak u uglatoj zagradi koji bi pobliže odredio ovaj naziv odnosi se na etnički element, pa bi tako grad Lyon uz svoj latinski naziv mogao imati dodatak [Gallorum], a nizozemski bi Leiden imao dodatak [Batavorum]. Pojašnjenje o dodatku u uglatoj zagradi u skupini 7 trebalo bi navesti samo ako naziv mjesta izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja nije utvrđen prema jedinici građe, nego pomoću izvora podataka izvan jedinice građe.

Pravilo u točki 4.2.3 propisuje da se u opisu starih omeđenih jedinica građe preuzimaju sva imena (nazivi) nakladnika, proizvođača i/ili raspačavatelja, pri čemu nije naveden broičani pokazatelj o tomu koliko se imena (naziva) navodi u opisu. Sljedeće pravilo u točki 4.2.4 omogućuje da se u opisu izostave imena (nazivi) nakladnika ako ih ima previše. Prema spomenutu pravilu moguće je: a) navoditi broj izostavljenih nakladnika, proizvođača i/ili raspačavatelja i b) navoditi broj izostavljenih mjesta ako ih je više od jednog. S izostavljenim mjestima postupa se također kao i s izostavljenim imenima nakladnika,

proizvođača i/ili raspačavatelja.²⁰ Ovomu treba dodati još i pravilo u točki 4.2.6, koje predviđa njihovo izostavljanje iz opisa. Mogu se izostaviti nevažni podaci u sredini ili na kraju podatka o izdavanju, proizvodnji, raspačavanju.

Element Godina izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja opisan je u pravilima točke 4.3. Moguće je uočiti i izdvojiti čak šest zasebnih pravila za uporabu ovog elementa u opisu starih omeđenih jedinica građe. Pravila su sastavni dio točaka 4.3.4, 4.3.5, 4.3.6, 4.3.7 i 4.3.8.

U bibliografskom opisu starih omeđenih jedinica građe mogu se, osim godine, navesti dani i mjeseci, što je vidljivo u točki 4.3.4. Navođenje datuma²¹ i godina u skupini 4 propisano je u osam posebnih pravila unutar točke 4.3.4.

Kad godina izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja nije navedena na jedinici građe, moguće ju je odrediti iz same jedinice građe ili utvrditi pomoću referentnih djela. Iz samog podatka u skupini 4, koji se u oba slučaja navodi na isti način, nije jasno kako je utvrđena godina koja se navodi u uglatoj zagradi. Tada se поближе objašnjenje navodi u skupini 7, kako propisuje pravilo u točki 4.3.8.

Od 23 pravila za opis starih omeđenih jedinica građe samo 7 nije ilustrirano primjerima.²² Navođenje primjera pridonijelo bi boljem razumijevanju pravila ISBD-a za navođenje elemenata opisa u skupini 4.

²⁰ O alternativnim postupcima navođenja podataka skupine 4 u skupini 7, kako propisuje pravila 4.1.2 i 4.2.4, pisat ćemo u poglavlju o skupini 7.

²¹ Element u točki 4.3 na hrvatski je preveden kao Godina izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja iako se izvorni naziv odnosi na datum. Naziv element u točki 4.3 jest *Date of publication, production and/or distribution*.

²² Redom su to ova pravila: 4.2.1, 4.2.3, 4.3.11, 4.4.1, 4.5.1, 4.5.2 i 4.6.1.

Tablica 3. Elementi ISBD-a kojima su pridružena posebna pravila za staru omeđenu građu u skupini 4

Pravilo ISBD-a	Naziv pravila ISBD-a
4.1 (4.1.3) ⁴	Mjesto izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja pravilo se odnosi na navođenje dvaju ili više mjesta izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja kad drugo ili iduće mjesto nije jezično povezano s imenom (nazivom) nakladnika, proizvođača i/ili raspačavatelja
(4.1.8)	pravilo se odnosi na preuzimanje mjesta izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja u opis
4.1.11 (4.1.11.2)	Usporedni podatak o mjestu izdavanja pravilo se odnosi na redosljed navođenja usporednog podatka o mjestu izdavanja
4.1.15	Promjena mjesta izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja
4.2	Nakladnik, proizvođač i/ili raspačavatelj
(4.2.1)	pravilo o tomu što ovaj element uključuje za stare omeđene jedinice građe
(4.2.3)	pravilo o preuzimanju svih nakladnika, proizvođača i/ili raspačavatelja u opis
(4.2.4)	pravilo o izostavljanju svih ili nekih imena nakladnika, proizvođača i/ili raspačavatelja kad ih je previše
(4.2.6)	pravilo o preuzimanju imena (naziva) nakladnika, tiskara, raspačavatelja itd. u obliku u kojem se javljaju u propisanom izvoru podataka
4.2.9	Ime (naziv) nakladnika, proizvođača i/ili raspačavatelja preuzet iz izvora izvan propisanih izvora podataka
4.2.10 (4.2.10.1)	Usporedni oblik imena (naziva) nakladnika, proizvođača i/ili raspačavatelja pravilo se odnosi na navođenje usporednog oblika imena (naziva) nakladnika, proizvođača i/ili raspačavatelja u opisu
4.2.11	Tiskar kao zamjena za ime (naziv) nakladnika
4.3 (4.3.4)	Godina izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja pravilo se odnosi na preuzimanje godine izdavanja, tiskanja itd. kako se javlja na jedinici građe
(4.3.5)	pravilo o kasnijoj godini izdavanja preuzet iz izvora koji nije naslovna stranica
(4.3.6)	pravilo se odnosi na navođenje godine dopuštenja za tisak ili godine autorskog prava

Pravilo ISBD-a	Naziv pravila ISBD-a
(4.3.7)	pravilo o navođenju godine dopuštenja za tisak ili godine autorskog prava
(4.3.8)	pravilo o utvrđivanju godine izdavanja ili tiskanja koja se određuje iz jedinice građe ili iz referentnih djela
4.3.11	Jedinice građe s više godina
4.4	Mjesto tiskanja ili izrade
(4.4.1)	pravilo o navođenju mjesta tiskanja ili izrade
(4.4.2)	pravilo o navođenju mjesta tiskanja ili izrade <i>per analogiam</i> s mjestima izdavanja itd.
4.5	Tiskar ili izrađivač
(4.5.1)	pravilo o navođenju imena (naziva) tiskara ili izrađivača
(4.5.2)	druga mogućnost za navođenje imena (naziva) tiskara ili izrađivača
4.6	Godina tiskanja ili izrade
(4.6.1)	pravilo o navođenju godine tiskanja ili izrade <i>per analogiam</i> s godinom izdavanja itd.

⁴ Elementi ISBD-a označivani su u decimalnom sustavu. Zbog neujednačenosti samog standarda dolazi do toga da, primjerice, elementi 4.1.3 i 4.1.8 nemaju poseban naziv, dok ga element 4.1.11 ima. Slično je i s drugim elementima, tako da smo ona pravila ISBD-a koja nemaju svoj naziv popisivali uz nadređeno pravilo čiji je naziv naveden (npr. pravila 4.2.1, 4.2.3, 4.2.4, 4.2.6 i 4.2.7 navedena su uz pravilo 4.2 i tako redom).

3.3. Skupina 5

Stara knjiga kao materijalna pojavnost identificira se podacima u skupini 5. Bilježenje bibliografskog formata, ukupnog broja i redosljeda nizova stranica ili listova te broja tabli, umetaka i popratne građe značajni su za takvu identifikaciju. Ukupan broj svežnjica i dodatnih listova jedinice građe u skupini 5 bilježi se pod pretpostavkom da ih je tako objavio nakladnik. Podaci koji se odnose na staru knjigu kao materijalnu pojavnost bilježe se i u skupini 7. Razlika je u tomu što se u skupini 5 bilježe podaci o jedinici građe kako ju je objavio nakladnik, a u skupini 7 bilježe se svi podaci o pojedinačnom primjerku kao što su, primjerice, podaci o listovima ili stranicama koji nedostaju ili su umetnuti u svežnjic te podaci o uvezu.

Sam ISBD namijenjen je opisu primjeraka stare omeđene građe kako su objavljeni i ne donosi posebna pravila za opis potpunih i nepotpunih primjeraka. Tako će strogo lučenje podataka koji se odnose na jedinicu građe onako kako ju je objavio nakladnik od podataka koji se odnose na pojedinačni primjerak

utjecati i na njihov raspored po pojedinim skupinama bibliografskog opisa. Pokazat ćemo to uspoređujući propisane izvore podataka za skupine 1 i 5.

Za skupinu 1 propisani izvor podataka je naslovna stranica ili zamjena za nju, dok je za skupinu 5 propisani izvor podataka cijela jedinica građe. Svi podaci o pojedinačnom primjerku jedinice građe bilježe se u skupini 7. Razlika u biranju izvora podataka za bibliografski opis može se ilustrirati na primjeru dvaju prostorno bliskih naslova na knjizi koji su prema ISBD-u relevantni za dva različita sloja bibliografskog opisa. Naslov na cedulji peti je po redosljedu biranja zamjene za naslovnu stranicu i smatra se sastavnim dijelom jedinice građe kako ju je objavio nakladnik. Omotni stvarni naslov nije ubrojen među naslove koji su značajni kad se bira zamjena za naslovnu stranicu. U podjeli na opće i pojedinačno – pri čemu se opće vezuje uz apstraktnu jedinicu građe, a pojedinačno se vezuje uz primjerak – naslov na cedulji pripada jedinici građe kako je objavljena, a omotni naslov pripada pojedinačnom primjerku. Iako je u ISBD-u jasno razlučen naslov na cedulji od omotnog naslova, posebnim je propisom predviđena mogućnost da omot bude izvor podataka s prednošću ako je izdan zajedno s jedinicom građe (A.4.2.1.1). Daljnjom usporedbom pravila ISBD-a vidljivo je da omotni stvarni naslov može postati (glavni) stvarni naslov u skupini 1. U napomeni 7.1.1.1, koja se odnosi na izvor glavnog stvarnog naslova, vidljivo je da i omotni stvarni naslov može postati glavni stvarni naslov u opisu iako nijedno pravilo u skupini 1 ne predviđa da se omotni stvarni naslov navodi kao glavni stvarni naslov. Slijedom toga, u ISBD-u nedostaje primjer koji bi potkrijepio mogućnost da se omotni naslov navodi kao glavni stvarni naslov.

Pojedina pravila o bilježenju materijalnih pojedinosti za ručno tiskane knjige razlikuju se od pravila za knjige tiskane strojnim tehnikama. Najviše je razlika u pravilima za navođenje broja listova, stranica ili stupaca u točkama 5.1.4.1.2, 5.1.4.1.3, 5.1.4.1.5 i 5.1.4.1.6 te u pravilu za navođenje broja listova, stranica ili stupaca za jedinice građe objavljene u više fizičkih jedinica (točka 5.1.4.2.1). Bibliografski je format za staru knjigu važniji nego dimenzije u centimetrima jer su se stare knjige tiskale i uvezivale u vrijeme kad nije bilo nakladničkih uveza, a često bi se i preuvezivale. Dimenzije u centimetrima mogu se navesti kao dodatni podatak u okrugloj zagradi, ali nikako ne mogu biti važne za materijalni opis stare omeđene građe kao što su važne za materijalni opis omeđene građe.

Za stare omeđene jedinice građe pravilima u točkama 5.1.4.1.2, 5.1.4.1.3 i 5.3.2.1 predviđeni su alternativni načini navođenja opsega i formata, što bibliografu i katalogizatoru omogućuje slobodu izbora. Kad se u opisu navodi

broj stupaca, u uglatoj se zagradi može dodati podatak o broju listova ili stranica i tada se takav podatak navodi u skupini 7 (5.1.4.1.2). Ako se numeracija arapskim brojkama nastavlja na numeraciju rimskim brojkama, u opisu se može navesti samo numeracija arapskim brojkama ili se mogu navesti obje numeracije (5.1.4.1.3). Pravilom u točki 5.3.2.1 propisano je kako se u skupini 5 mogu opisati plakati i letci. U materijalnom se opisu može bilježiti odgovarajući izraz (npr. plakat) bez navođenja oznake bibliografskog formata. Druga je mogućnost navođenje opsega s oznakom formata (1 list ; 1°). Nabrojenim pravilima dodat ćemo još i pravilo u točki 5.1.4.1.6, koje predviđa čak tri načina navođenja opsega jedinice građe koja sadrži više numeriranih nizova.²³ Opseg više numeriranih nizova može se navoditi na jedan od tri načina: a) ukupan zbroj nizova navodi se u skupini 5 uz izraz „razl. pag.“, b) kad je jasno da je jedan niz glavni, navodi se broj tog niza, a ispred ili iza njega u uglatoj se zagradi navodi zbroj ostalih nizova – ne navodi se broj svakog niza pojedinačno i c) navodi se posebna oznaka građe i opseg jedinice građe. Sva su ova pravila navedena u točki 5.1.4.1.6.

3.4. Skupina 7

U skupini 7 navode se podaci koji nisu navedeni u ostalim skupinama opisa, ali su važni za korisnike kataloga. Napomene u skupini 7 pobliže određuju i dopunjuju opis preostalih skupina bibliografskog opisa. Redoslijed napomena prema ISBD-u nije obavezan iako su napomene mnemotehničke. Napomene o stvarnim naslovima i podacima o odgovornosti obuhvaćene su točkom 7.1 jer se stvarni naslovi i podaci o odgovornosti navode u skupini 1. Podaci o izdavanju, proizvodnji, raspačavanju itd. navode se u skupini 4, a napomene o izdavanju, proizvodnji, raspačavanju itd. opisane su u pravilima točke 7.4 itd. Mnemotehnici ISBD-a dobro je i korisno pridodati podjelu napomena na tri skupine: a) napomene koje se odnose na formalne osobine opisivane publikacije, b) napomene koje se odnose na sadržaj opisivane publikacije i c) napomene koje se odnose na osobine pojedinačnog primjerka.²⁴ Za razliku od ISBD-a, *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga* propisuje redoslijed napomena u skupini 7 (čl. 227/3).

²³ Prema ISBD(A)-u to je bilo više od pet numeriranih nizova, prema ISBD-u imamo više od tri numerirana niza.

²⁴ Verona, Eva. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga*. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1983-1986. Dio 2: Kataložni opis. 1983. *Usp.* poglavlje VI.2.8.

Razvrstavanje napomena prema skupinama bibliografskog opisa korisna je preporuka ISBD-a koja se primjenjuje u kataložnom opisu. Ako bi se napomene okupljale po drugačijem kriteriju, tada bi bio narušen redosljed pojedinih skupina ISBD-a. Kad bi se, primjerice, okupile napomene koje se temelje na jednom izvoru (npr. kolofonu), na jednomu bi se mjestu zajedno mogli naći elementi koji pripadaju različitim skupinama ISBD-a, kao što su skupine 1 i 4. Redosljed elemenata ISBD-a bio bi narušen i kad bi se okupljale napomene koje se odnose na pojedinačno djelo zastupljeno u opisivanoj jedinici građe.²⁵ Tada bi se na jednomu mjestu zajedno našle, primjerice: napomene o stvarnim naslovima, napomene o izdanjima i napomene o bibliografskoj povijesti pojedinog djela. Redom su spomenute napomene dio skupine 1, skupine 2 i skupine 7.

U skupini 7 izdvajamo šest zasebnih pravila za bilježenje napomena o starim omeđenim jedinicama građe, koja su obuhvaćena redom točkama 7.0.2, 7.1.4.2, 7.2.1, 7.4.1, 7.5.1 i 7.6.1. Kako je vidljivo iz numeriranja pojedinih točaka, ove se napomene odnose redom na pojedine skupine bibliografskog opisa: napomena u točki 7.1.4.2 odnosi se na skupinu 1 itd. Napomena u točki 7.0.2 razlikuje se od svih ovih napomena jer se ne odnosi na skupinu bibliografskog opisa. U točki 7.0.2 pojašnjena je uporaba napomene o bibliografskom navodu, koja se rabi samo u bibliografskom opisu stare omeđene građe.

Pojedinim pravilima ISBD-a u skupini 1 i skupini 4 omogućeno je da se bibliografski podaci za stare omeđene jedinice građe alternativno navode u skupini 7. U skupini 1 to su pravila 1.1.4.3 i 1.4.5.9. Kad se navode naslovi jedinice građe s dva ili više djela s nadređenim stvarnim naslovom, tada se svi naslovi osim glavnog stvarnog naslova mogu navesti ili u skupini 1 ili u skupini 7 (1.1.4.3). Više podataka o odgovornosti može se navoditi: a) u skupini 1 redosljedom kojim se javljaju u korištenom izvoru podataka ili logičnim redosljedom ili b) u skupini 7 (1.4.5.9). Alternativno navođenje podataka o mjestu tiskanja te podataka o nakladniku, proizvođaču i/ili raspačavatelju u skupini 7 omogućeno je pravilima 4.1.2 i 4.2.4. Ispravak netočnog podatka o mjestu tiskanja može se navesti u skupini 4 u uglatoj zagradi ili se može navesti u skupini 7. Moguće je primijeniti oba opisana postupka pa ispravak pojasniti u uglatoj zagradi (4.1.2). Pravilo u točki 4.2.4 propisuje kako se izostavljaju podaci o nakladniku, proizvođaču i/ili raspačavatelju i mjestu/mjestima. Kad se u skupini 4 izostavljaju podaci o nakladniku, proizvođaču i/ili raspačavatelju, tada se broj izostavljenih imena i mjesta može navesti u skupini 4. Drugom je mogućnošću predviđeno da se podaci o tomu što je

²⁵ Ovakav način okupljanja napomena predložen je u ISBD(A)-u.

izostavljeno navedu u skupini 7. Alternativno navođenje nabrojenih podataka iz skupine 1 i skupine 4 u skupini 7 s jedne strane predstavlja otklon od težnje da se u bibliografskom opisu starih omeđenih jedinica građe vjerno sačuva redosljed naslovne stranice (1.1.4.3) te da se uporabom interpunkcijskih simbola i načinom rasporeda bibliografskih podataka bude vidljiva razlika između podataka preuzetih s izvora podataka s prednošću i podataka preuzetih s jedinice građe (1.4.5.9). S druge strane, prebacivanjem pojedinih podataka iz skupine 1 u skupinu 7 bibliografski zapis postaje pregledniji jer se u skupini 1 ne navodi puno podataka. Analogno je i u pravilima 4.1.2 i 4.2.4, koja također omogućuju alternativno navođenje podataka u skupini 7. Ispravak podatka o mjestu izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja može se navesti u skupini 4 ili u skupini 7 (4.1.2),²⁶ a podatak o broju izostavljenih nakladnika može se navoditi u skupini 4 ili u skupini 7 (4.2.4). Kad se podaci prema pravilima 4.1.2 i 4.2.4 navode u skupini 7, redosljed elemenata ISBD-a u skupini 4 nije narušen dodacima u uglatoj zagradi. S druge strane, kad se dodatak u uglatoj zagradi navodi neposredno uz podatak na koji se odnosi, podaci u skupini 4 pregledni su i jasniji.

3.5. Odnosi pojedinih skupina i skupine 7

Neka pravila ISBD-a pokazuju da je naslovna stranica još uvijek glavni izvor podataka za skupine 1, 2 i 4 iako su propisani izvori podataka za ove tri skupine prošireni na cijelu jedinicu građe. Uočljivo je to ako se na vodoravnoj razini usporede propisani izvori podataka za pojedine skupine s pravilima ISBD-a. Neusklađenost pravila ISBD-a s jedne i primjera koji ta pravila ilustriraju s druge strane ukazuje na slabosti standarda samog. Vidljivo je to u usporedbi propisanih izvora podataka za skupinu 2 s primjerom koji je naveden uz točku 7.2.1 u skupini 7. Spomenuti primjer pokazuje da se u skupini 7 treba navesti da je podatak o izdanju preuzet iz kolofona unatoč tomu što je kolofon treći po redu propisani izvor podataka za skupinu 2. Dodamo li tomu pravilo u točki 2.1.2, koje za staru omeđenu građu propisuje da se izvor podataka za skupinu 2 navodi u skupini 7 kad podatak o izdanju nije preuzet iz izvora podataka s prednošću, onda je očita međusobna neusklađenost pojedinih pravila ISBD-a.

²⁶ Pravilo 4.1.2 omogućuje da se ispravak u uglatoj zagradi navede i u skupini 4 i u skupini 7.

Sličan se previd uočava i u usporedbi skupine 4 sa skupinom 7. Za skupinu 4 propisani su sljedeći izvori podataka: naslovna stranica, zamjena za naslovnu stranicu i kolofon. Zatim je u pravilu 4.2.6 propisano da se imena (nazivi) nakladnika, tiskara, raspačavatelja itd. preuzimaju u obliku u kojem se javljaju u propisanom izvoru podataka. Dodatno ograničenje nameće pravilo u točki 4.2.7, koje propisuje da se izvor podataka bilježi u skupini 7 kad se podatak o nakladniku, proizvođaču i/ili raspačavatelju preuzima iz izvora koji nije naslovna stranica. Primjer uz pravilo točke 7.4.1 pokazuje da u napomeni treba navesti da je podatak o nakladniku preuzet iz kolofona. Nije jasno zašto pravilo 4.2.7 nepotrebno sužava izbor izvora podataka za element Nakladnik, proizvođač i/ili raspačavatelj samo na naslovnu stranicu kad kolofon često može biti vrijedan izvor podataka za skupinu 4.

U skupini 7 napomenama se mogu razriješiti nedoumice koje proizlaze iz različitih motiva uporabe standardne kratice *i.e.* u uglatoj zagradi, koja prethodi pojašnjenju ili ispravku. Pojedina pravila koja se odnose na element ISBD-a Mjesto izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja (4.1.2) i na element ISBD-a Godina izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja (4.3.5, 4.3.11) predviđaju uporabu kratice *i.e.* u uglatoj zagradi. U pravilu 4.1.2 ispravak u uglatoj zagradi kojemu prethodi kratica *i.e.* može se odnositi: a) na tipografsku pogrešku, b) na izmišljeno mjesto izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja i c) na pogrešno navedeno mjesto izdavanja, proizvodnje i/ili raspačavanja. Dodatno pojašnjenje o vrsti netočnosti koja se ispravlja dodatkom u uglatoj zagradi tada se navodi u skupini 7 i pridonosi boljem razumijevanju ispravljene točnosti, ali i cijelog opisa. Prema pravilu 4.3.5 za stare omeđene jedinice građe u uglatoj se zagradi navodi godina različita od one koja je navedena na naslovnoj stranici, primjerice: godina u predgovoru. Godini u uglatoj zagradi prethodi kratica *i.e.* U skupini 7 navodi se pojašnjenje koje upozorava da je u uglatoj zagradi navedena različita godina izdavanja, a ne, primjerice, ispravak tipografske pogreške. Kod jedinica građe u više dijelova godine izdavanja dijelova mogu se razlikovati od godine izdavanja cijele jedinice građe. Ako je neka od godina koje pripadaju pojedinačnim dijelovima točniji odraz stvarne godine izdavanja od godine koja pripada cijeloj jedinici građe, u opisu je treba navesti u uglatoj zagradi tako da joj prethodi kratica *i.e.* Analogno propisu u točki 4.3.5, pojašnjenje će se navesti u skupini 7 (4.3.11).

4. Osobitosti ručno tiskanih knjiga

Objedinjeno izdanje bibliografskog standarda odnosi se na devet skupina bibliografskog opisa te isključuje pristupnice i predmetne podatke, kako je to istaknuto u točki A.1.3. Ti su podaci zajedno s podacima iz bibliografskog opisa važni za pristup knjižničnoj građi i za funkcije kataloga, stoga trebaju biti dijelom kataložnih pravila ili kataložnog pravilnika. Poglavlja o kraticama i o transkripciji dio su bibliografskog standarda iako su stavovi članova Studijske grupe koja se bavi bibliografskim standardom za ručno tiskane knjige o tom pitanju bili podijeljeni. Jedna je struja unutar spomenute grupe smatrala da prenošenje velikih slova i transkripcija uopće ne bi trebali biti dio međunarodnog standarda.²⁷ S obzirom na to da međunarodni bibliografski standard iz razumljivih razloga ne može sadržavati detaljno razrađena pravila o bibliografskom opisu, pojedinačna kataložna pravila trebaju biti oblikovana tako da se uzmu u obzir posebnosti opisa starih omeđenih jedinica građe. O tim će posebnostima biti riječi u sljedećim poglavljima.

4.1. *Transkripcija i kratice*

Prenošenje podataka s jedinice građe u opis obuhvaća još i pojedinosti koje se odnose na: a) prenošenje malih i velikih slova u opis i b) prenošenje kratica u opis, te na dva suprotstavljena postupka: dodavanje i izostavljanje podataka.

Velika i mala slova u bibliografski se opis prenose prema pravilima u točki A.8. Pri prenošenju podataka za ručno tiskane knjige s predložka u opis nastoji se sačuvati doslovan tekst i redosljed naslovne stranice ili zamjene za nju, no velika slova i interpunkcijski znakovi ne moraju se vjerno preuzimati u skupinu stvarnih naslova i podataka o odgovornosti (1.1.5.1 i 1.2.5.1). Na opis starih omeđenih jedinica građe nastoji se što je više moguće primijeniti propis o čuvanju načina pisanja riječi preuzetih s jedinice građe (A.5). Pritom pravila ISBD-a obvezuju jedino na to da se velikim slovom pišu: a) prva riječ u svakoj skupini, b) prva riječ nekih elemenata opisa i c) prva riječ dijelova nekih elemenata. Prema ovom potonjem pravilu velikim se slovom pišu: usporedni stvarni naslov, alternativni stvarni naslov te stvarni naslov razdjela. U ostalim se riječima velika slova pišu prema pravopisu jezika i pisma koji se rabe u opisu. Elementi u skupinama 1, 2, 4 i 6 preuzimaju se na jezicima i/ili

²⁷ Jonsson, Gunilla. Nav. dj. Str. V.

pismima na kojima se javljaju na jedinici građe (A.5). Jezik ili jezici koji se rabe za elemente u ove četiri skupine ne moraju uvijek biti isti kao i jezik opisa koji se rabi u skupinama 5 i 7. Pravila ISBD-a o transkripciji velikih slova odnose se jedino na slova I, J, U i V, za koja je preporučena jedna dosljedna metoda transkripcije (A.7).²⁸ Prema spomenutom je pravilu transkripcija samo jednosmjernan proces prenošenja velikih slova u opis iako transkripcija u bibliografskom opisu može obuhvaćati i obrnut smjer: prenošenje malih slova kao velikih.²⁹

Sustav konvencionalnih kratica u ISBD-u omogućuje da se u skupinama 1 i 4 pojedine kratice rabe da bi se označilo izostavljanje određenih vrsta podataka ili da bi se označilo dodavanje potrebnih podataka. Uporaba kratica i odgovarajućih interpunkcijskih simbola propisana je pravilima ISBD-a. Svako se skraćivanje unutar elementa opisa označuje trotočkom, kojoj prethodi razmak i iza koje slijedi razmak. Za stare omeđene jedinice građe pravilo ISBD-a dopušta izostavljanje pojedinih dijelova naslova kao što su: pobožni zazivi, gesla, posvete itd. samo ako nisu jedini stvarni naslov ili ako tipografski ili smisleno nisu dio glavnog stvarnog naslova (1.1.5.1). Pravilo o izostavljanju pojedinih dijelova naslova kod starih omeđenih jedinica građe bilo bi dobro povezati s pravilom u istoj točki, koje za sve druge vrste građe propisuje skraćivanje stvarnog naslova u sredini ili na kraju: a) tako da se ne mijenja njegovo značenje, b) tako da se ne gube važni podaci i c) tako da se ne narušava gramatička ispravnost naslova. Treba uzeti u obzir i formalni kriterij po kojemu kraćenje ne bi smjelo obuhvatiti prvih pet riječi u (glavnom) stvarnom naslovu, odnosno prvih šest riječi ako je prva riječ član. Spomenuti kriterij dobro je uvrstiti u pravilo za kraćenje glavnog stvarnog naslova u opisu starih omeđenih publikacija s opaskom da se primjenjuje kad je god to moguće. Ako su, primjerice, u prvih šest riječi glavnog stvarnog naslova sadržani i podaci o autoru i podaci o naslovu djela, tada se prvih šest riječi ne smije izostaviti iz opisa. Naslovi u kojima druga riječ i one koje slijede iza nje nisu značajne, mogu se izostaviti iz opisa. Pravilo 1.1.5.1 treba ilustrirati većim brojem primjera. Iz opisa se u skupini 4 mogu izostaviti i nazivi mjesta izdavanja,

²⁸ Iz objedinjenog izdanja ISBD-a izostavljeno je pravilo 0.8 iz ISBD(A)-a, koje je propisivalo da se mala slova u opis nikad ne prenose kao velika slova.

²⁹ *Usp.* Descriptive cataloging of rare materials (books) [citirano: 2015-09-30] / Bibliographic Standards Committee, Rare Books and Manuscripts Section, Association of College and Research Libraries in collaboration with the Cataloging Policy and Support Office of the Library of Congress. Washington, D. C. : Library of Congress, Cataloging Distribution Service, 2011. Dostupno na: <http://rbms.info/files/dcrm/dcrmb/DCRMB3.pdf>

proizvodnje i/ili raspačavanja te imena nakladnika ili proizvođača.³⁰ Netočnosti ili pogrešno napisane riječi u opisu se označuju uglatom zagradom u koju se zatvara *sic* (A.8). Alternativno se za netočnosti ili pogrešno napisane riječi u opisu mogu navesti ispravci u uglatoj zagradi kojima prethodi kratica *i.e.* U netočnosti ili pogrešno napisane riječi ubrajaju se i tiskarske ili tipografske pogreške. Razlika je u tomu što se [*sic*] rabi da bi se samo ukazalo na netočnost ili pogrešno napisanu riječ, dok se [*i.e.*] rabi da bi se ispravak netočnosti ili pogreške i naveo. Bilo bi dobro uzeti u obzir obje mogućnosti kad se propisuju pravila za označavanje netočnosti ili pogrešno napisanih riječi u opisu.

Oblik i raspored slova u ručno tiskanim knjigama slijedi rukopisnu tradiciju pa se, primjerice, ligature ili uobičajeno označivanje skupine slova, gdje se jedan znak rabi umjesto više slova, ne mogu vjerno prenositi u opis. Tada se ligature i znakovi u opis unose tako da se razriješe u uglatoj zagradi. Kad je u knjizi ostavljeno prazno mjesto za inicijal, u opis se inicijal zatvara u uglatu zagradu (A.8). Simboli ili znakovi koji se u opis ne mogu vjerno prenijeti u opis zamjenjuju se slovima ili riječima (A.9). Pravilima ISBD-a nije propisano kako se trebaju razrješavati ligature i pojedini znakovi u bibliografskom opisu, stoga treba slijediti upute u odgovarajućim priručnicima i referentnim djelima.

Kratice se u opis mogu prenositi s predloška, što je opisano i propisano pravilom u točki A.6.5. Inicijali i akronimi prenose se u opis bez unutarnjih razmaka, bez obzira na to kako su navedeni na jedinici građe. Razmacima se u opisu odvajaju: a) kratice koje se sastoje od više od jednog slova i b) dvije ili više različitih kratica koje se pojavljuju zajedno.

Na naslovnim stranicama ručno tiskanih knjiga često se pojavljuju kratice. Osobna se imena često navode u skraćenom obliku, pri čemu je čak i na jednoj knjizi teško uočiti sustav ili pravilo po kojem se oni krata. Neka se imena krata tako da se navede samo prvo slovo osobnog imena, a prezime se skrati tako da se navedu prva slova (C. Vell.), dok se kod nekih imena na jednak način krata ime i prezime (Sex. Aur.). Ponekad se samo ime navede u skraćenom obliku (Io. Barclaii). Kratice se u opis mogu prenositi vjerno s predloška tako da se u opis što vjernije prenese sama knjiga koja se opisuje. Tehničke mogućnosti za to danas su veće i bolje nego što su bile u vrijeme kataloga na listićima, kad se rabio pisaći stroj i u opis se moglo vjerno prenositi tek nekoliko znakova, no još su uvijek ograničene. U opis se, tako, ne mogu vjerno prenijeti neke kratice i kombinacije znakova, koje su vidljive jedino na izvorniku ili u digitalnom obliku. Kad god je moguće, kratice se razrješavaju,

³⁰ Za izostavljanje ovih elemenata iz opisa usp. poglavlje o skupini 4.

kao što se razrješavaju sažimanja i kraćenja koja se u starim knjigama navode u skladu s rukopisnom tradicijom. Razriješeni oblici ili dopune navode se u uglatoj zagradi.

4.2. Dvostruka interpunkcija

Propisani redosljed elemenata i interpunkcijski sustav od 10 simbola okosnica su međunarodnog standardnog bibliografskog opisa i nisu podložni promjenama. Interpunkcijski simboli su: dvotočka, točka sa zarezom, kosa crta, crta, znak jednakosti, plus, zarez, točka, okrugla zagrada i uglata zagrada. Proporcionalan odnos u kojem bi se svaki element opisa navodio tako da mu prethodi njegov „vlastiti“ simbol u praksi nije provediv jer je u ISBD-u definirano čak 126 elemenata bibliografskog opisa.³¹

Nedvosmisleno je pravilo po kojemu je u navođenju skupina i elemenata opisa prednost dana interpunkcijskom simbolu skupine u odnosu na interpunkcijski simbol elementa (A.3.2.4). Kad u opisu ne postoji prvi element skupina 2 – 8, interpunkcijski simbol koji prethodi prvom postojećem elementu skupine zamjenjuje se interpunkcijskim simbolima koji prethode skupini (. –).

S druge strane, pojedina pravila ISBD-a propisuju kako treba postupiti s dvostrukom interpunkcijom. Kad element iz skupine završava točkom, a sljedeća skupina počinje točkom, treba se navoditi dvostruka interpunkcija (A.3.2.7). Propis iz spomenute točke mogao bi se proširiti i na kombinaciju, primjerice, upitnika ili uskličnika i dvotočke. Iza stvarnog naslova koji završava upitnikom ili uskličnikom navodi se podnaslov i tada se u opisu može naći dvostruka interpunkcija. Ako se u skupini 1 navodi samo glavni stvarni naslov koji završava upitnikom ili uskličnikom, iza njega slijedi kombinacija točke i crte, kojom započinje sljedeća skupina opisa, što također dovodi do dvostruke interpunkcije.

Iako nigdje u ISBD-u nije napisano da se stvarni naslov smatra jezičnom i smislenom cjelinom, takav se zaključak može izvesti iz sustava propisa. Tako, primjerice, nigdje u ISBD-u ni u *Pravilniku* nije predviđena gotovo nevjerovatna mogućnost da se navodi dvostruka interpunkcija u slučaju kad element (npr. stvarni naslov) završava zarezom, a sljedeća skupina počinje točkom. Dvostruka interpunkcija u kojoj se javljaju zarez i točka (,) samo je hipotetska

³¹ Elementi ISBD-a taksativno su nabrojani u lijevom stupcu tablice koja je donesena na str. 15-18 hrvatskog prijevoda objedinjenog izdanja ISBD-a. Brojili smo svaki pojedini element bez obzira na to je li uz njega u desnom stupcu navedena brojčana oznaka ili ne. Kad se izbroje elementi navedeni u Shemi ISBD-a, njihov ukupan broj iznosi 42.

kombinacija jer se zarez kao interpunkcijski znak rabi da bi se razgraničili dijelovi jedne jezične cjeline (izraz ili rečenica) i nije znak kojim bi završavao (glavni) stvarni naslov. Zarez se ne rabi često kao interpunkcijski simbol, a kao interpunkcijski znak može utjecati na smisao jezične cjeline ili rečenice u kojoj se rabi. Prema ISBD-u zarez je interpunkcijski simbol koji prethodi dodatnom podatku o izdanju u skupini 2 i međunarodnom standardnom broju nakladničke cjeline ili višedijelne omeđene građe. U prvom slučaju zarezu može prethoditi točka i tada se rabi dvostruka interpunkcija, gdje je točka pravopisni znak za kraćenje riječi *edition* ili njezine istoznačnice na drugom jeziku, a zarez je interpunkcijski simbol koji prethodi dodatnom podatku o izdanju. Zarez se kao interpunkcijski znak može vjerno prenositi s predloška u skupinu 1 bez bojazni da će možda nastati dvostruka interpunkcija. Posebno je važno, slijedeći načelo vjernog prenošenja elemenata opisa s jedinice građe koja se opisuje, navoditi zarez kad se u skupinu 1 preuzimaju dugački podaci o naslovu ili o naslovima i podaci o odgovornosti za stare omeđene jedinice građe.

Kad se u opis prenose interpunkcijski znakovi koji su isti kao interpunkcijski simboli, posebnim pravilima treba propisati način prenošenja interpunkcijskih znakova u opis da bi bila vidljiva razlika između interpunkcijskog znaka i interpunkcijskog simbola. Navest ćemo nekoliko primjera. Skupina 1 može završavati trotočkom i tada bi se interpunkcijski znak i interpunkcijski simbol navodili tako da se u opisu navedu četiri točke. Da bi se izbjegla takva kombinacija interpunkcijskih znakova i interpunkcijskih simbola, treba propisati kako se u takvim slučajevima trotočka prenosi u opis.³² Uporaba uglate zagrada nedvosmisleno je propisana ISBD-om, međutim nejasnoće mogu nastati ako se u opis unose uglate zagrada kao interpunkcijski ili pravopisni znak i uglata zagrada kao interpunkcijski simbol. Tada bi trebalo uspostaviti razliku u grafičkom prikazu zagrada, tako da iz opisa bude vidljivo kad je jedan par zagrada upotrijebljen kao interpunkcijski simbol, a kad je upotrijebljen za vjerno prenošenje podataka s predloška. Znak jednakosti može se rabiti i kao pravopisni znak. U starijim izdanjima za pisanje složenica rabio se znak jednakosti umjesto spojnice (npr. Staats=Monopol; Ertz=Haus; Rechts=Velehrter). Da bi se znak jednakosti kao interpunkcijski znak u opisu razlikovao od znaka jednakosti kao interpunkcijskog simbola, treba propisati kako se takav znak prenosi u opis. Propisi o dvostrukoj interpunkciji, od kojih su neki opisani u ovom odlomku, ne bi trebali biti doneseni u ISBD-u, nego bi odluku o načinu

³² U ISBD-u nema takvog propisa, ali se spominje u drugim pravilnicima i priručnicima. *Usp. poglavlje 6.1.14 u ISBD manualu i čl. 189/7 u Pravilniku i priručniku za izradbu abecednih kataloga.*

navođenja dvostruke interpunkcije trebalo prepustiti kataložnim agencijama. Jednom donesena, ta bi se odluka trebala dosljedno provoditi.³³

4.3. *Privezano*

Konkretan primjerak knjige koji se opisuje može sadržavati dva ili više djela³⁴ istog autora ili različitih autora. Privez je bibliografski samostalna jedinica građe koja ima vlastitu naslovnu stranicu, dok je prištampani ili dodani rad u fizičkom svesku prepoznatljiv po naslovu. Za privezane radove moguće je, osim naslova, utvrditi i elemente za opis u skupini 4. Privezanim su radovima vrlo slični prištampani radovi iako se od njih uvelike razlikuju u bibliografskom smislu. Vrijedi, stoga, skrenuti pozornost na razliku u bibliografskom opisu privezanih i prištampanih radova, što će onda utjecati i na njihovu dostupnost u samom katalogu. Prištampani radovi objavljeni su zajedno s glavnim radom i predstavljeni su kao dio cjelokupnog nakladničkog pothvata. Na razini samog bibliografskog opisa nije vidljiva razlika između privezanih i prištampanih radova. Privezi i prištampani radovi trebaju se opisivati tako da iz logičke organizacije bibliografskih i autoriziranih podataka te iz njihova prikazivanja budu vidljivi odnosi između jedinice građe koja se smatra glavnom i jedinice ili jedinica građe koje su s glavnom jedinicom uvezane u fizički svezak.³⁵ Daljnja pravila za opis dviju spomenutih vrsta jedinica građe mogu se donositi na razini pojedinačne kataložne agencije i trebaju biti usklađeni s pravilom ISBD-a. Podaci o privezanim i dodanim ili prištampanim radovima navode se u skupini 7, a njihova veza s radom kojemu su privezani ili dodani vidljiva je u samom katalogu ili bibliografiji. Na dodane radove pozornost se skreće u pravilu 1.1.5.2, koje propisuje da se stvarni naslovi dodanih radova bilježe u skupini 7.

Kad se razlici između privezanog i prištampanog rada doda još i razlika u načinu uvezivanja jedinica građe, tada je važno spomenuti jedinice građe s tekstovima uvezanim u međusobno obrnutom smjeru (*tête-bêche*) i jedini-

³³ *Usp.* ISBD manual. Str. 23.

³⁴ Mislimo na djelo kako je definirano u konceptualnoj studiji: Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa : završni izvještaj / IFLA-ina Studijska skupina za uvjete za funkcionalnost bibliografskih zapisa ; odobrio Stalni odbor IFLA-ine Sekcije za katalogizaciju ; [s engleskog prevela Tinka Katić]. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004.

³⁵ *Usp.* ciljeve i zadatke kataloga definirane u točki 4.5 *Izjave o Međunarodnim kataložnim načelima* iz 2009. *Usp.* Izjava o Međunarodnim kataložnim načelima [citirano: 2015-10-10] / prevela Mirna Willer. 2009. Dostupno na: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-hr.pdf

ce građe s tekstovima s pismima različita smjera uvezane zajedno (*back-to-back*). Spomenute jedinice građe predmet su pravila ISBD-a, za razliku od privezanih i prištampanih radova. Prema pravilima 1.1.4.2.2 i 1.2.3 jedinice građe s tekstovima uvezanim u međusobno obrnutom smjeru i jedinice građe s tekstovima s pismima različita smjera uvezane zajedno opisuju se tako da se u skupini 1 odabere samo jedan naslov i navodi se kao (glavni) stvarni naslov. Naslov koji nije odabran za (glavni) stvarni naslov navodi se kao usporedni podatak. Izvor podataka (glavnog) stvarnog naslova te pojašnjenje o pojedinostima uvezivanja i oblika spomenutih jedinica građe navode se u skupini 7.

Opis takvih jedinica građe djelomično je spomenut i u ISBD-u. U pravilu 1.1.4.2.2 tako se propisuje da se za glavni stvarni naslov odabire samo jedan naslov. Naslov koji nije odabran za glavni stvarni naslov u opisu se navodi kao usporedni podatak. Ciljevi i funkcije kataloga, navedeni u *Izjavi o Međunarodnim kataložnim načelima* iz 2009., važni su za njihovo oblikovanje.³⁶

Zaključak

Posebnosti opisa starih omeđenih jedinica građe u velikoj su mjeri sačuvane u objedinjenom izdanju ISBD-a. U skupini 1 i skupini 4 najviše je pravila u kojima dolaze do izražaja osobitosti bibliografskog i kataložnog opisa starih omeđenih jedinica građe. Propisi ISBD-a općeniti su i mogu biti osnova za oblikovanje dosljednih kataložnih pravila, koja mogu biti ilustrirana brojnim primjerima. Kombinacija pojedinih propisa ISBD-a i upotpunjavanje tih istih propisa dobro su polazište za izradu kataložnog pravilnika namijenjenog uz ostalo i opisu starih omeđenih jedinica građe. Treba težiti tomu da pojedina pravila ISBD-a dobiju na značenju ne samo u oblikovanju budućih kataložnih pravila, nego i u svakodnevnoj primjeni u opisu starih omeđenih jedinica građe. Dobro bi bilo načiniti odmak od pukog formalističkog načela te usmjeriti pozornost ne samo na pojedine skupine opisa, nego i na bibliografski i kataložni opis u cijelosti. U oblikovanju budućih kataložnih pravila dobro je slijediti načelo praktičnosti te u pravilima za opis starih omeđenih jedinica građe istaknuti samo ono što ta pravila razlikuje od pravila za opis drugih jedinica građe.

³⁶ Spomenuti ciljevi i zadaci kataloga definirani su točkom 4.5 u *Izjavi o Međunarodnim kataložnim načelima* iz 2009. i u točki 6.5 nacrtu *Izjave o Međunarodnim kataložnim načelima* iz 2015. *Usp.* Statement of International Cataloguing Principles (ICP) : draft [citirano: 2015-10-10] / by IFLA Cataloguing Section and IFLA Meetings of Experts on an International Cataloguing Code. Updated ed. by IFLA Cataloguing Section. April 2015. Dostupno na: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2015_worldwide_review.pdf

LITERATURA

Byrum, John D.; Richard Christophers. Predgovor. // ISBD(A) : međunarodni standardni bibliografski opis starih omeđenih publikacija (antikvarnih) / preporučila Projektna grupa za Međunarodni standardni bibliografski opis starih omeđenih publikacija (antikvarnih) ; odobrili stalni odbori Sekcije za katalogizaciju i Sekcije za rijetke knjige i rukopise Međunarodne federacije bibliotekarskih društava i ustanova ; [s engleskog prevela, hrvatske primjere odabrala i izradila Tinka Katić]. 1. hrvatsko izd. (prema 2. prerađenom izd. izvornika). Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo : Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1995. Str. VII-XII.

Descriptive cataloging of rare materials (books) [citirano: 2015-09-30] / Bibliographic Standards Committee, Rare Books and Manuscripts Section, Association of College and Research Libraries in collaboration with the Cataloging Policy and Support Office of the Library of Congress. Washington, D. C. : Library of Congress, Cataloging Distribution Service, 2011. Dostupno na: <http://rbms.info/files/dcrm/dcrmb/DCRMB3.pdf>

ISBD : international standard bibliographic description / recommended by the ISBD Review Group ; approved by the Standing Committee of the IFLA Cataloguing Section. Preliminary consolidated ed. München : Saur, 2007. Dostupno i na: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbd/isbd-cons_2007-en.pdf

ISBD : međunarodni standardni bibliografski opis / preporučila Skupina za pregled ISBD-a ; odobrio Stalni odbor IFLA-ine Sekcije za katalogizaciju; [s engleskog prevela i predgovor napisala Ana Barbarić]. Objedinjeno izd. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2014.

ISBD(A) : international standard bibliographic description for older monographic publications (antiquarian) : draft / recommended by the ISBD Review Group of the IFLA Cataloguing Section. 2006 rev. Dostupno na: [www.ibmi.it/manuali/ISBD\(A\)_February2006.pdf](http://www.ibmi.it/manuali/ISBD(A)_February2006.pdf)

ISBD(A) : međunarodni standardni bibliografski opis starih omeđenih publikacija (antikvarnih) / preporučila Projektna grupa za Međunarodni standardni bibliografski opis starih omeđenih publikacija (antikvarnih) ; odobrili stalni odbori Sekcije za katalogizaciju i Sekcije za rijetke knjige i rukopise Međunarodne federacije bibliotekarskih društava i ustanova ; [s engleskog prevela, hrvatske primjere odabrala i izradila Tinka Katić]. 1. hrvatsko izd. (prema 2. prerađenom izd. izvornika). Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo : Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1995.

ISBD(M) : međunarodni standardni bibliografski opis za monografske publikacije / [prevela, primjere odabrala i opisala Branka Hergešić]. 1. standardno izd. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1974.

ISBD manual : a guide to the interpretation and use of the International standard bibliographic description. Paris : UNESCO, 1990.

Izjava o Međunarodnim kataložnim načelima / prevela Mirna Willer. // IFLA cataloguing principles : the statement of International cataloguing principles (ICP) and its glossary : in 20 languages / edited by Barbara Tillett and Ana Lupe Cristan. München: K. G. Saur, 2009. Str. 112-124. *Vidi i online dokument*: Izjava o Međunarodnim kataložnim načelima [citirano: 2015-10-10] / prevela Mirna Willer. 2009. Dostupno na: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-hr.pdf

Jonsson, Gunilla. Introduction to 2006 revision [citirano: 2015-09-29]. // ISBD(A) : international standard bibliographic description for older monographic publications (antiquarian) : draft / recommended by the ISBD Review Group of the IFLA Cataloguing Section. 2006 rev. Str. IV-VI. Dostupno na: [www.ibmi.it/manuali/ISBD\(A\)_February2006.pdf](http://www.ibmi.it/manuali/ISBD(A)_February2006.pdf)

Statement of International cataloguing principles (ICP) : draft [citirano: 2015-10-10] / by IFLA Cataloguing Section and IFLA Meetings of Experts on an International Cataloguing Code. Updated ed. by IFLA Cataloguing Section. April 2015. Dostupno na: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2015_worldwide_review.pdf

Statement of principles : adopted at the International Conference on Cataloguing Principles Paris, October, 1961. Annotated ed. with commentary and examples by Eva Verona ; assisted by Franz Georg Kaltwasser, P.R. Lewis, Roger Pierrot. London : IFLA Committee on Cataloguing, 1971.

Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa : završni izvještaj / IFLA-ina Studijska skupina za uvjete za funkcionalnost bibliografskih zapisa ; odobrio Stalni odbor IFLA-ine Sekcije za katalogizaciju ; [s engleskog prevela Tinka Katić]. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004.

Verona, Eva. Abecedni katalog u teoriji i praksi. 2. prerađeno izd. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1971.

Verona, Eva. Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1983-1986. Dio 1: Odrednice i redalice. 2. izmijenjeno izd. 1986. Dio 2: Kataložni opis. 1983.